

**ІДЕЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ
ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО
THE IDEA OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL IN THE CONTEXT OF
PEDAGOGY OF VASIL SUKHOMLINSKY**

Сьогоднішній світ за масштабами трансформаційних змін називають переломним тому, що в наш час настає нова ера в історії людства — суспільство стає інформаційним. Однією з характеристик такого суспільства поряд з виробництвом, яке засноване на комп'ютерних технологіях, є процес створення та поширення знань та інформації, які перетворюються на основні продуктивні сили суспільства. Тому успіх не лише будь-якої виробничої діяльності, але й взагалі будь-якої сфери життєдіяльності залежатиме від рівня інтелектуального розвитку людини. Якщо ж урахувати зростання тенденції глобалізації, яка з-посеред іншого означає небувале раніше загострення конкуренції між державами-націями, то стає очевидним, що лише країна, яка забезпечить адекватний вимогам часу розвиток освіти та науки, може сподіватися на гідне місце у світовому співтоваристві. Одним із наслідків науково-технічної та «інформаційної» революцій і спричиненого ними зростання виробництва стала втрата суспільної необхідності у ранньому початку праці та значне підвищення вимог до рівня освітньої та фахової підготовки людини. А це, в свою чергу, обумовлює необхідність переходу загальноосвітньої школи на 12-річне навчання (в усіх європейських країнах тривалість здобуття повної середньої освіти складає від 12 до 14 років). Крім того, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які «...вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіють іншими вміннями» [1]. Але, за твердженням міністра освіти і науки України Лілії Гриневич, сьогодні українська школа не готує до цього, виховуючи «...не спеціаліста ХХІ століття, а вчителя з ХХ століття» [2]. Все вищезазначене робить виклик всім сферам діяльності суспільства але, в першу чергу, освіті. Тому Міністерство освіти і науки виступило з пропозицією для успішної реалізації реформи освіти в Україні схвалити Концепцію «Нова українська школа» (НУШ), яка поєднує збереження українських традицій освіти з провідними ідеями досвіду інших країн (Канада, Польща, Фінляндія та ін.) в контексті рекомендацій Ради Європи.

Взагалі дана концепція може сприйматися у державі як програма нововведень до середньої освіти, мета якої підвищити якість загальної

середньої освіти в країні, погіршення якої зафіксовано протягом 1992-2016 років. Основними факторами, які це спричинили називаються: застарілі зміст освіти та методики викладання; домінування в системі освіти шкіл з невисокою якістю освітніх послуг; суттєві територіальні відмінності в якості загальної середньої освіти (між сільськими та міськими школами, між окремими регіонами) та ін. Отже реалізація мети Концепції повинна забезпечити проведення докорінної та систематичної реформи загальної середньої освіти за різними напрямками. Щодо організації навчально-виховного процесу в ній передбачено: ухвалення нових державних стандартів, розроблених з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості; запровадження нового принципу педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учня, вчителя і батьків; створення необхідних умов для навчання учнів безпосередньо за місцем їх проживання; організація інклюзивного навчання; посилення роботи з обдарованими учнями; запровадження принципу дитиноцентризму (орієнтація на потреби учня); врахування особливостей психофізичного розвитку учнів, вміння передбачати здобуття ними умінь і навичок, необхідних для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності; право учителів впроваджувати власні освітні програми відповідно до державного стандарту загальної середньої школи тощо. Особливий наголос у Концепції робиться на заходах з підвищення якості освіти (формування системи забезпечення якості освіти, якісного вивчення іноземних мов у профільній школі відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020»; створення регіональних органів з питань якості освіти та системи незалежного оцінювання результатів навчання за курс базової середньої освіти та ін.).

Позитивним, на нашу думку, є наголос зроблений в концепції на визначення компетентностей, які закріплено законом «Про освіту», і які учні повинні набувати. Особливо значущим для досягнення мети даної Концепції є необхідність формувати в учнів культурної компетентності. Але, за нашим переконанням, необхідно було наголосити і на необхідності інтенсифікації формування даної компетентності у майбутніх вчителів, а також підвищення вимог до постійного вдосконалення і самовдосконалення її у працюючих педагогів. Заслужовують на увагу і підходи для набуття компетентностей школярами, а саме: діяльнісний, інтегроване і проектне навчання, зміна освітнього середовища. Але слід наголосити, що перші два успішно використовуються творчими учителями. Тому сьогодні для її реалізації на практиці достатньо посилити вимоги до кожного учителя надавати переваги у навчальному процесі саме цим способам навчання. А от, що стосується

останньої – зміна освітнього середовища (це робота з батькам, громадськістю, а також дотримання санітарно-гігієнічних норм) – то як зазначає переважна більшість практикуючих вчителів, в її реалізації виникають певні труднощі.

Пояснюється це тим, що змінити ставлення педагога до дитини, поважаючи її, уважно ставлячись до неї, постійно знаходячи оптимальний спосіб для її ефективного навчання й виховання набагато важче ніж навчитися використовувати в навчально-виховному процесі нові підходи, оновлені методи або способи навчання і виховання. Разом із тим слід зауважити, що досвід вирішення цієї проблеми в педагогіці є і він достатньо ґрунтовно описаний в психолого-педагогічних дослідженнях, в літературі культурологічного, морально-етичного спрямування (Завгородня Т.К., Зязюн І.В., Корчак Я., Сухомлинський В.О. та ін.). Тому для їх подолання педагогам, організаторам освіти, спільно з науковцями, використовуючи різні методи дослідження, необхідно вивчати передові ідеї вирішення даної проблеми педагогами інших країн, вітчизняних вчителів різних вікових груп та з різним стажем і стилем педагогічної роботи, різним темпераментом, рівнем сформованості педагогічних компетенцій тощо.

Водночас слід зауважити, що в змісті Концепції УНШ наголос переважно робиться на необхідності вдосконаленні процесу навчання. Підтвердженням цього твердження є, наприклад, зміст посібника «Нова українська школа», в якому, перераховуючи зміни, які відбудуться в житті школи після реалізації в ній ідей НУШ, практично забули про виховання як важливу складову єдиного навчально-виховного процесу. А, як зазначав В.О.Сухомлинський, тільки «...при досконалій постановці педагогічного процесу, при повній гармонії навчання і виховання людина може оволодіти колом знань, значно ширшим, ніж вона оволодіває нині...» [6, с. 201]. Крім того педагог зауважував, що «Тільки тоді, коли у школі вирує багатогранне духовне життя, опанування знань є справою бажаною, привабливою, воно не припиняється і після закінчення школи, продовжується в роки праці» [9, с. 77-78]. Тобто виховує потребу школярів у постійному поглибленні знань, готує їх до навчання протягом всього життя. Тому стає зрозумілим, що досягнення мети Концепції, яка спрямована на проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти за проголошеними напрямками, безпосередньо залежить від вчителя. Але оновлення вчителя можливе лише шляхом зміни його підходів до організації навчально-виховного процесу. Все це засвідчує великі зміни, які очікують як працюючих вчителів, так і майбутніх. Для реалізації основних положень Концепції НУШ в шкільній практиці вчитель повинен дотримуватися вимог, які сприяють створенню

умови доброзичливої і водночас вимогливої взаємодії вчителя з учнями. Як зазначав В.Сухомлинський в своїй праці «Теоретичні й практичні проблеми, які висуваються життям у процесі здійснення ідеї всебічного розвитку особистості», навчання тільки тоді стає бажаною діяльністю, коли: 1) «...воно відбувається на фоні багатого, багатогранного духовного життя і коли серцевиною цього багатства є гармонія колективного й особистого» [9, с. 79]; 2), «коли педагог є учителем – вихователем» [9, с. 84]; 3), коли є «висока педагогічна культура батьків» [9, с. 86].

За переконанням Василя Олександровича, учні надають перевагу вчителю, якого бачать як людину: «...розумну, знаючу, думаючу, закохану в знання Чим глибші знання, чим ширший кругозір, ширша всебічна наукова освіченість учителя, тим більшою мірою він не тільки викладач, а й вихователь. Для вчителя початкових класів важлива не тільки всебічна освіта, а й особливий інтерес до якоїсь певної науки, галузі знань» [5, с. 49]; «...яка знає психологію і педагогіку, розуміє і відчуває, що без знання науки про виховання працювати з дітьми неможливо»; «...яка досконало володіє вміннями в тій чи іншій трудовій діяльності, майстер своєї справи. ..» [5, с. 49]; в якій «...любов до дітей поєднується з творчим інтересом до проблем науки» [5, с. 50] тощо. Проте найважливішою умовою всебічного розвитку дітей, за переконанням педагога є, «...багате, різностороннє інтелектуальне життя педагогічного колективу, різноманітність інтересів, широта кругозору, допитливість, чутливість до нового в науці» [5, с. 50].

Сьогодні для позитивного вирішення проблеми підготовки нового вчителя необхідно розв'язати ряд проблем. А саме: стимулювати його мотивацію шляхом підвищення рівня його оплати праці, надання академічної свободи, стимулювання вчителя до професійного зростання; необхідності оновлення системи підвищення кваліфікації педагогів. Для розв'язання останньої пропонується створення нової системи підвищення кваліфікації вчителів і керівників шкіл, отримання свободи щорічно навчатися (Інститути післядипломної педагогічної освіти, заклади вільного вибору). У цілому за п'ять років термін підвищення кваліфікації має скласти 150 годин. Цікавою формою підвищення якості діяльності педагога повинно стати запровадження сертифікації – добровільної перевірки, підтвердження якої звільняє фахівця від атестації та ін. Втілення в життя цих змін повинно сприяти постійному професійному та особистому зростанню вчителів, підвищенню їх соціального статусу, отримання свободи дій (учитель або авторська група зможуть, дотримуючись Державного стандарту, доповнювати або створювати свої навчальні програми), забезпечення умов для самостійного вибору методів, способів навчання й виховання учнів.

Перехід до педагогіки партнерства між учнем, вчителем і батьками вимагає ґрунтовної підготовки вчителів за новими методиками і технологіями навчання і виховання (зокрема, інформаційно-комунікативними). Досвід такої роботи ми зустрічаємо у діяльності школи В. О. Сухомлинського. Так, для підвищення культурного та професійного рівня в школі В. О. Сухомлинського приблизно двічі на місяць вчителі читали для своїх товаришів лекції з наукових проблем [5, с. 54]. Ця ідея і сьогодні може бути творчо використана як при підготовці майбутніх педагогів, так і в системі безперервної педагогічної освіти. Це може бути захист навчальних проєктів, авторських варіантів розроблених інтегрованих уроків, дискусії з психолого-педагогічних проблем, рольові ігри, обговорення цікавих наукових публікацій, документів з вдосконалення навчально-виховного процесу різних складових структури освіти в Україні тощо.

Зміни також повинні відбутися і в діяльності адміністрації шкіл та роботі з батьками. Стосовно останніх, то концепція розв'язання цього питання сформульована в одному з принципів Нової української школи а саме: партнерство у тому числі між школою та батьками. І як результат зроблено висновок, що тільки так «можливо зробити українську школу відкритою, цікавою та сучасною». Дотримання вищезгаданого принципу НУШ, безперечно, не може не вплинути позитивно на зміни освітнього середовища, впровадження навчання в життя. Але, на нашу думку, для успішної реалізації мети зазначеної концепції цього недостатньо. За нашим переконанням, необхідно постійно реалізовувати на практиці ідеї безперервної педагогічної освіти про яку вже говорять довгий час. І, якщо для втілення в шкільну практику положень Концепції НУШ для вчителів експериментальних класів Міністерство провело кілька тренінгів, передбачило безперервність підвищення кваліфікації вчителів, то підготовка майбутніх педагогів до реалізації на практиці положень даної Концепції повинна бути «реанімована». Це перегляд і оновлення освітніх програм підготовки фахівців; розробка методичного забезпечення їх реалізації; видання наукової та навчальної літератури для студентів; включення останніх в науково-пошукову аудиторну (виконання творчих завдань, розробка проєктів навчання й виховання, навчально-виховних ситуацій, навчальних ігор різних типів) роботу та їх реалізація у навчально-виховному процесі і при підготовці курсових, дипломних робіт різних рівнів з обов'язковим проведенням психолого-педагогічних досліджень з учнями, педагогам і батьками опорних шкіл практики, розробці проєктів по активізації підготовки майбутніх педагогів до реалізації та впровадження

положень Концепції НУШ у навчально-виховний процес ЗВО та позааудиторній діяльності.

На нашу думку, результативність реалізації концепції залежатиме від того як сприймуть нововведення працюючі вчителі, чи готові вони самі змінюватися. Підтвердженням цього є відповіді вчителів загальноосвітніх шкіл міста Івано-Франківська на запитання: «Як Ви ставитеся до майбутніх нововведень?» Більшість вчителів (65 %) відповіли «схвально», 24% - «так собі». Але 11% респондентів вважають реформу непотрібною. Слід зазначити, що другу і третю відповідь, як не дивно, дали порівну вчителі з досить великим стажем роботи і ті, що тільки починають свій професійний шлях. Тому напрашується висновок, що вчителі по-різному сприймають запропоновані нововведення. А це призводить до висновку, що керівники від освіти, науковці повинні вести широку роз'яснювальну роботу серед цієї категорії працівників, проводити семінари вчителів – тренерів опорних шкіл, крім посібника, у якому прописані основні зміни, що торкаються навчального процесу, необхідно запропонувати конкретні вказівки від розробників концепції щодо того, як саме втілюватимуться нововведення в масову шкільну практику, як домогтися щоб діти співпрацювали з учителем, щоб відбулося взаємонавчання. Разом із тим аналіз даного документу засвідчує, що, як в кожному нововведенні, завжди є недоречності, неточності, питання. Не є винятком і Концепція УНШ. По-перше, запропонований документ не пропонує шляхи залучення абітурієнтів на інженерно-технічні та природничо-математичні спеціальності; немає конкретних вказівок від розробників концепції щодо того, як саме будуть втілюватися нововведення в шкільну практику; переважна більшість запропонованих в Концепції принципів, методів і форм навчання є давно відомими в педагогіці школи. Наприклад, відповідно до Концепції НУШ, початок занять кожного дня рекомендують починати з ранкового кола. Але схожі традиції вже давно були в інших школах. Наприклад, традиція проведення «Школи під блакитним небом» в Павлиській школі. На цей час, зазначає Василь Олександрович, «школою для малюків ставали зелений лужок, прохолода, тінь лип і яблунь, тепла річка, безмежне поле, синій сутінок дібров». А метою її проведення було «...дістати перше уявлення про індивідуальні особливості кожної дитини, розпочати те пізнання дітей, яке в чуйного розумного педагога не припиняється ні на один день і без якого не можна уявити успішне виховання» [4, с. 203]. Але, між підходами до їх організації спостерігається різниця: у Павлиській школі проведення уроків відбувалося по мірі їх необхідності, в різній місцевості, в різний час дня, з ініціативи учнів, батьків та вчителів, а з концепції випливає, що початок

навчання у школі кожний день починається з ранкового кола. А це вже є їх наказово-примусове щоденне проведення, а нововведення мають відбуватися, в першу чергу, на ментальному рівні, а не запроваджувати законодавчо.

Інша справа, розвиток мотивації використання знань в навчально-виховному процесі, виявляючи при цьому творчість, налагодження зв'язку між вимогами загальноосвітньої школи і школами раннього розвитку. Наприклад в школі В. О. Сухомлинського [10, с. 485]. З малятами-першокласниками завели альбом колективної творчості під назвою «Світанкова зоря». В якому кожному учню було відведено сторінку (хочеш – дві-три) і запропоновано «...малюй те, що ти полюбив у природі, і напиши одну-єдину фразу, кілька слів, «але щоб ці слова були, як «гарна пісня». Діти з великою зацікавленістю ставилися до цієї творчості. І «з кожним роком, зауважував педагог, обмін роздумами, духовними багатствами все більше визначав стосунки між дітьми, був спрямований на те, щоб «...знання, інтелектуальне життя переживалися школярами як їх моральна гідність» [10, с. 486]. Саме так педагоги намагалися виховати у школярів неповагу до неуцтва у їхньому середовищі, готувати їх до вміння дискутувати, відстоювати свою думку.

Водночас В. О. Сухомлинський зауважував, що учні повинні постійно включаються в діяльність з передачі своїх знань іншим. За його твердженням, тільки «передаючи знання іншим, учень багато чого усвідомлює, у нього виникає багато запитань, він прагне з'ясувати найтонші «звивини і повороти, думки, приховані причинно-наслідкові зв'язки... Утверджуючи, обстоюючи, захищаючи істину, молода людина утверджується в ній сама, у неї виникає потреба далі розширювати й поглиблювати знання» [3, с. 487]. У протилежному випадку «...знання залишаються в свідомості учня «цінностями для себе», якщо вони не набудуть морального забарвлення, не переживатимуть як радість, честь, багатство, достоїнство особистості»[3, с. 487].

Тому вимога Концепції про необхідність готувати школярів до творчої, соціально значущої діяльності, налагодження в навчально-виховному процесі суб'єкт-суб'єктних стосунків вчителів і учнів, їх взаємонавчання вимагає, щоб педагог був різносторонньо розвиненою особистістю.

Успішно провести реформування загальноосвітньої школи можливо, на наш погляд, тільки шляхом посилення психологічної підготовки педагога, без чого не можливо розв'язати завдання психоемоційного розвитку дітей, педагогічної, методичної підготовки вчителя, постійного підвищення ними свого загальнокультурного рівня, а, головне, формування морально-етичних

якостей (любіві до учнів і поваги до батьків, володіння методами співпраці з учасниками навчально-виховного процесу, людяності, співпереживання, співчуття, доброти у поєднанні з вимогливістю, самокритичності, порядності тощо), а також відданості своїй професії. Це ж стосується і підготовки педагогів до навчання обдарованих учнів, одним із шляхом роботи з якими пропонується впровадження інформаційних технологій. Для успішного розв'язання цього питання, доцільно залучати студентів – майбутніх педагогів через активізацію їх діяльності в науково-дослідній роботі як аудиторній, так і в позааудиторній: створення нових програм для різних типів обдарованості дітей, різного віку та реалізації їх на практиці, що стане відповіддю студентів на важливе положення реалізації Концепції НУШ «...допомагати в проведенні реформи мають самі громадяни». Щодо дітей, які мають інші типи інтелекту, і не отримують необхідної допомоги у звичайному навчальному закладі, то потурбуватися про розвиток їх обдарованості повинні також батьки, залучивши їх до різних видів діяльності, виконання конкретних завдань поза школою, що сприяють розвитку їх здібностей. Саме тоді кожний з учнів може відчувати себе повноцінною людиною. Але все це вимагає посилення уваги і держави до осучаснення позашкільних закладів освіти, створення необхідних умов для вдосконалення їх діяльності.

Реалізація реформи вимагає від учителя бути ще й аніматором: грати з дітьми на заняттях, розважати на перервах. Але це вимагає змінити навчальні плани підготовки майбутніх педагогів, в яких зараз передбачено вивчення одиничних психолого-педагогічних дисциплін, які мають мінімум (або взагалі не мають) практичних занять. На педагогічних спеціальностях ліквідована дисципліна «Методика виховної роботи» та педагогічна практика в оздоровчих закладах. Але, як засвідчує багаторічна робота автора з підготовки майбутніх вчителів, участь останніх в роботі в оздоровчих закладах дозволяє їм вперше самостійно виконувати обов'язки вихователя в поєднанні з молодістю, зацікавленістю, бажанням бути старшим товаришем дітей, заслужити їх авторитет. Отже, саме практика в літніх оздоровчих закладах створювала умови на основі теоретичних знань, отриманих студентами в аудиторіях, виробити в них практичні уміння і навички організації виховної роботи. Все це ще раз підтверджує думку, що для реалізації положень Концепції на практиці, а, значить, досягнення визначеної мети, необхідно, в першу чергу, змінити самого вчителя, а також систему підготовки майбутніх вчителів.

Не можемо не враховувати дуже актуальну для сьогодення думку висловлену Василем Сухомлинським, про те, що «чим більше знає вчитель,

тим легше його учням засвоювати елементарні знання (хоча значну інформацію учні можуть знайти в інформаційних засобах). Тим більшим авторитетом і довір'ям користується він серед учнів і батьків, тим більше до нього, як до джерела знань, тягнуться діти» [5, с. 55]. І продовжує, якщо учитель не відповідає цим вимогам, то в нього немає можливості «розсунути» перед учнями «горизонти науки», показати те, «що ще не вивчене, що чекає втручання їхнього допитливого розуму і працьовитих рук» [5, с. 55]. А це означає, що він не впливає на розвиток зацікавленості учнів конкретно науковою проблемою, його бажання займатися пошуком шляхів її розв'язання, залученням до позашкільних закладів освіти тощо. І навпаки, «чим більше знає вчитель, чим частіше й успішніше відкриває він перед учнями горизонти науки, тим більшу допитливість і жадобу до знань виявляють учні, тим розумніші, цікавіші й важчі ставлять вони запитання. Ці запитання в свою чергу спонукають нас, учителів, думати, читати» [5, с. 56].

Взагалі, для реалізації ідей запропонованої реформи в практику сучасної української школи, необхідно перебудувати навчально-виховний процес різних закладів системи освіти, але не загубивши при цьому існуючий вітчизняний новаторський педагогічний досвід. А для цього, як стверджував В. О. Сухомлинський, навчально-виховний процес має будуватися на трьох джерелах: «наука, майстерність і мистецтво. Добре керувати навчально-виховним процесом – це означає досконало володіти наукою, майстерністю і мистецтвом навчання і виховання» [8, с. 397-398].

Висновки. Таким чином, Концепція НУШ – конкретний план розвитку загальної освіти України в контексті досвіду інших країн світу. Але, на нашу думку, як зазначав великий Кобзар, треба «...чужого навчатися, але й свого не цуратися». Мова йде про багатий, цікавий досвід напрацювань українських педагогів, вчителів-практиків, вчителів-новаторів в контексті вищезазначеної Концепції.

У цілому порівняння запропонованих основних підходів до реалізації Концепції «Нової української школи» та основних положень організації діяльності загальноосвітніх шкіл у педагогічній спадщині Василя Олександровича Сухомлинського співзвучні. Це і залучення учнів до творчих справ з використанням групових, індивідуальних і колективних форм, різноманітних прийомів педагогічного впливу, до роботи учнів в групах і в змішаних парах у навчальному процесі, які є беззаперечними складовими педагогіки добра тощо.

Отже, порівняльний аналіз педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського і основних положень Концепції НУШ дозволяє зробити висновок, що переважна більшість проблем, які необхідно

розв'язати в освіті сучасної України, дотичні педагогічним ідеям їх вирішення, висвітлених у працях великого педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриневич розвіяла міфи про нову українську школу. Взято з [uk.org.ua/obshestvo/liliya-grinevich – rozviyzala – mifi –pro-novu-ukrayinsku – shkolu - 71611](http://uk.org.ua/obshestvo/liliya-grinevich-rozviyzala-mifi-pro-novu-ukrayinsku-shkolu-71611) (дата звернення ???.18)
2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року // Розпорядження КМУ №988 – р від 14.12.16 року.
3. Сухомлинський В.О. Знання і участь у громадському житті // В. О. Сухомлинський. Сто порад учителю // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. - С.486-487.
4. Сухомлинський В.О. На нашій совісті - людина / В.О.Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.5. – К.: Радянська школа, 1977. - С.203-217.
5. Сухомлинський В.О. (1977). Наші вчителі, вихователі // Сухомлинський В.О. Пависька середня школа. - С. 7-390 // В.О.Сухомлинський. Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.4. – К.: Радянська школа, 1977. - С.49-65.
6. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.1. – К.: Радянська школа, 1976. - С.55-208.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. - С.417-656 .
8. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.4. – К.: Радянська школа, 1977. - С. 393-626.
9. Сухомлинський В.О. Теоретичні й практичні проблеми, які висувуються життям у процесі здійснення ідеї всебічного розвитку особистості / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.1. – К.: Радянська школа, 1976. - С. 72-91.
10. Сухомлинський В.О. Як злити думку й почуття громадянської гідності // Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // В.О. Сухомлинський. Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. - С. 485-486.

REFERENCES

1. Grynevych rozviiala mify pro novu ukrainsku shkolu. Vziato z [uk.org.ua/obshestvo/liliya-grinevich – rozviyzala – mifi –pro-novu-ukrayinsku – shkolu - 71611](http://uk.org.ua/obshestvo/liliya-grinevich-rozviyzala-mifi-pro-novu-ukrayinsku-shkolu-71611) (дата звернення ???.18)
2. Pro skhvalennia kontseptsii realizacii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zagalnoi serednoi osvity “Nova ukrainska shkola” na period do 2029 roku // Rozporiadzhennia KМУ №988 – r vid 14.12.16 roku.

3. Sukhomlynskyi V.O. Znannia I uchast u gromadskomu gytti // V.O. Sukhomlynskyi. Sto porad uchytelvi // V.O. Sukhomlynskyi. Vybrani tvor. V 5-ty t. - T.2. – K.: Radianska shkola, 1976. – S.486-487.
4. Sukhomlynskyi V.O. Na nashii sovisti - liudyna / V.O. Sukhomlynskyi // Sukhomlynskyi V.O. Vybrani tvor. V 5-ty t. - T.5. – K.: Radianska shkola, 1977. - S.203-217.
5. Sukhomlynskyi V.O. (1977). Nashi vchyteli, vychovateli // Sukhomlynskyi V.O. Pavlyska serednia shkola. - C. 7-390 // V.O. Sukhomlynskyi. Vybrani tvor. V 5-ty t. - T.4. – K.: Radianska shkola, 1977. - S.49-65.
6. Sukhomlynskyi V.O. Problemy vychovannia vsebichno rozvynenoi osobustosti // V.O. Sukhomlynskyi. Vybrani tvor. V 5-ty t. - T.1. – K.: Radianska shkola, 1976. – S.55-208.
7. Sukhomlynskyi V.O. Sto porad uchytelvi // V.O. Sukhomlynskyi. Vybrani tvor. V 5-ty t. - T.2. – K.: Radianska shkola, 1976. - S.417-656 .
8. Sukhomlynskyi V.O. Rozmova z molodym dyrektorom // V.O. Sukhomlynskyi. Vybrani tvor. V 5-ty t. - T.4. – K.: Radianska shkola, 1977. - S. 393-626.
9. Sukhomlynskyi V.O. Teoretychni I praktychni problemy, yaki vysuvaiutsia zhyttiam u protsesi zdiisnennia idei vsebichnogo rozvytku osobustosti / V.O. Sukhomlynskyi // Sukhomlynskyi V.O. Problemy vychovannia vsebichno rozvynenoi osobustosti // V.O. Sukhomlynskyi. Vybrani tvor. V 5-ty t. - T.1. – K.: Radianska shkola, 1976. – S. 72-91.
10. Sukhomlynskyi V.O. Yak zlutu dumku I pochuttia gromadianskoi gidnosti // Sukhomlynskyi V.O. Sto porad uchytelvi // V.O. Sukhomlynskyi. Vybrani tvor. V 5-ty t. - T.2. – K.: Radianska shkola, 1976. - S. 485-486.